

2018-02-02 – A Szent István előtti magyarság vallási élete

A szakirodalomban egyre több helyen olvasni „ősmagyarok vallásáról”. Ám ezzel a fogalommal két gond is van: egyrészt mit értünk „ősmagyarokon”, másrészt az is kérdéses, hogy valóban csak egy vallásról beszélhetünk-e eleink hitéletével kapcsolatban. Ezért választottuk a fenti címet, amiben benne foglaltatnak a latin rítusú kereszténység előtti vallási irányzatok, legyenek azok keresztény irányzatok, avagy más vallási tradíciók útjai; az Isten-kép; a szakrális és az anyagi szféra közvetítői, azaz a papság; a vallási élet színterei, szimbólumai és a mindennapi életben betöltött szerepe; s végül a Szent István-i térítés utáni továbbélés különböző módzatai.

A régi magyarság és az őseinknek tekintett szkíták, hunok és avarok vallási életéről számos egykorú és későbbi forrás is beszámol, noha a katonailag rendszeresen megvert germán népek keresztény papjai által leírtakat célszerű némi fenntartással kezelni, hiszen rendszerint nem tudtak kilépni saját világnézetük elefántcsonttoronyából, így a szövegek értelmezése néha nem könnyű. Ennek egyik jellemző példája Thietmár salzburgi érseknek Géza nagyfejedelem (valójában király!) vallásosságáról szóló közismert szövegrész: „Ennek [István királynak] az apja, akit Gézának neveztek, igencsak kegyetlen volt, és sokakat ölt meg hirtelen felindulásból. Mikor kereszténnyé lett, indulatosan lépett fel tusakodó alattvalóival szemben e hit megerősítéséért, és a régi bűnt az Isten iránti buzgalomtól felbuzdulva elsöpörte. Ez a mindenható Istennek, de [más] istenségek különféle hiú képzeleteinek is áldozott, s midőn főpapjától szemrehányást kapott ezért, magáról azt állította: elég gazdag és hatalmas ahhoz, hogy ezt megtehesse.”

A politikai okokból a nyugati vagy latin típusú kereszténység felvétele mellett döntő Géza természetesen egyistenhívő volt, ám a derék Thietmár érsek számára nyilvánvalóan ismeretlenek voltak az istentiszteletnek a sztyeppei civilizációban megszokott módzatai, azaz az Istennek az elemekben (föld, víz, tűz, levegő) megnyilvánuló aspektusainak tisztelete. De a nyugati kortárs klerikus-írók félreértettek szinte minden velünk kapcsolatos nem harci, hanem kulturális-szellemi jellegű jelenséget, így lettek a „pogány” magyarok többistenhívő, bálvány- és madárimádó (lásd turul), kutyára esküdő „barbár horda” (az eskü megpecsételéseként őseink kutyát öltek, hogy így jár, aki megszegi a fogadalmat). Ezt a torz és hamis képet az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése utáni Habsburg-rezsim és hazai (illetve behívott) kiszolgálói – magyarán a finnugor-elmélet hirdetői és terjesztői – hivatali pozíciójuk révén és politikai támogatással a hátuk mögött tudatosan igyekeztek a magyar köztudatba meghonosítani. Ebbéli igyekezetük sajnos részben sikerrel járt, hiszen még az 1989 után megjelent tankönyvek és szakmunkák többsége is tele van a már jeles magyar tudósaink által régen megcáfolt rosszindulatú hazugságokkal.

Elsőként és talán legfontosabbként le kell szögezni: őseink mindig is egyistenhívők (monoteisták) voltak. Azaz nem többistenhívők (politeisták), nem bálványimádók, sőt még csak nem is tűz-, vagy napimádók, hanem mint mondtuk, az Egy Istenben hittek, akit természetesen több néven is tiszteltek (Jó Isten, Atyaisten, Öreg Isten, Teremtő Isten, Magyarok Istene, Hadak Ura stb.), attól függően, hogy melyik isteni aspektussal akartak kapcsolatot létesíteni. A 9–10. századi klerikusok és egyéb írástudók félreértéseit és tévedéseit meg lehet bocsátani; viszont az már nehezen érthető, hogy a „modern” vallástudomány képviselői is hadilábon állnak a megértéssel, hiszen valójában csak az ő elméjükben létezik a

vallás darwinista emlőkből táplálkozó evolúciós modellje, melynek csúcsa az egyistenhit. 'Isten' szavunk eredetéről már a 19. század óta viták folynak, s a kutatók tudományos, ideológiai és politikai nézetétől függően számos „végleges” megfejtés látott már napvilágot. A legvalószínűbb jelentése: őslélek, végtelen lélek/szellem/ég (Is-ten).

„Három a magyar igazság” – tartja a régi közmondásunk, ami részben az Isten-képünkre is helytálló megállapítás, mivel legalább a szkíta-kor óta a magyarság Isten-képének három meghatározó eleme, aspektusa van: Atyaisten, Anyaisten/Isten-Anya (Boldogasszony), Szentlélek Isten. Fiúisten azért nincs, mert az ún. szkíta-kereszténység Istenképe sok-sok évszázaddal (talán évezreddel) Jézus eljövetele és földi ténykedése előtt már létezett. Ám megjegyezendő, hogy a középkortól Úristenen a magyarok már Jézust is értik.

Az Atyaistenre hivatkozó, illetve a Hozzá kapcsolódó megnevezésekkel számos külföldi és magyar forrásban találkozunk, hiszen őseink mindig a világegyetem Teremtő Urának, a Mindenek Istenének kegyét keresték, és Őt imádták.

Ennek ellenére a magyarság Isten-képei közül, illetve vallási-szellemi életében mégis az Anyaisten/Isten-Anya, azaz a Boldogasszony a legfontosabb (könnyen elképzelhető, hogy az ősi keleti istennő, Anahita – Anyahit? – is ebbe a jelentéskörbe tartozik), amit már az is jelez, hogy Magyarország Boldogasszony oltalma alatt áll.

A Boldogasszonnyal kapcsolatban az utóbbi időkben több téves elképzelés is lábra kapott. Ennek oka egyértelműen a tájékozatlanság, hiszen szó sincs arról, hogy a Hétboldogasszony azt jelenti, hogy Nagyboldogasszonynak hét lánya volt! A zavart csak tovább fokozza, hogy Nagyboldogasszony mellett volt Kisboldogasszony (vagy Kisasszony) is. De oszlassuk el a tudatlanság homályát, s nézzük meg, valójában kik is voltak a Boldogasszonyok és hogy milyen – többek között asztrálmítoszi – szerepük volt és szerencsére van a magyar nép vallási életében.

Az Anyaisten/Isten-Anya/Boldogasszony önmagában a női princípiumot, energiát, illetve elvet testesíti meg. E női princípium előbb kettős, majd hét Boldogasszonnyá személyesült, bár egyes kutatók szerint – akik véleményüket a népi emlékezet tényeire alapozzák – ennél jóval több Boldogasszony létezik, a számuk a hét többszöröse.

Nagyboldogasszony, akit a kereszténység elterjedésétől Szent Annával azonosítanak, az Ég Királynője, a fényes anyaság s egyben a nemzeti lét őrzője, az asszonyi kegyelem megtestesítője (életmegőrző növényi pára a tikkasztó forráságban). Nagyboldogasszony ünnepe augusztus 15-én van, s bolygója (égítése) a Nap.

A Kisboldogasszony (vagy Kisasszony), akit a kereszténység elterjedésétől Szűz Máriával azonosítanak, a Menny Királynője, az egyéni élet őrzője, de a gyónás is az ő felségterületéhez tartozik. Eredetileg ősi termékenység istennő, Babba, akit a későbbiekben keresztény hatásra Babba Máriának is neveznek. Emellett hívják Napbaöltözött Úrasszonynak, illetve Szülő Boldogasszonynak is, hiszen az ő feladata a Fiú (természet, élet stb.) újraszülése. Ünnepe szeptember 8-án van, bolygója a Merkúr. Nagyboldogasszonnyal együtt az egyetlen asszonyi rend két életszakaszát testesíti meg, s királylányokként is szokták őket ábrázolni.

Nagyboldogasszonyon és Kisboldogasszonyon kívül még öt főbb boldogasszony van, akik így heten – azaz a Hétboldogasszony – az esztendő változásrendjének más-más arca jelképezik.

Ezek szerint még ismerünk még Eketiltó/Földtiltó Boldogasszonyt (szeplőtelen fogantatás/szűzség ünnepe, bolygója a Jupiter), Gyertyaszentelő Boldogasszonyt (gyerekbemutató ünnepe, gyertya a Szentháromság szimbóluma, bolygója a Szaturnusz), Gyümölcsoltó Boldogasszonyt (Isten magjának méhébe fogadása, feltámadás, angyali üdvözlés ünnepe, bolygója a Mars), Sarlós Boldogasszonyt (látogatás ünnepe, aratás kezdete, ,

búzakalász magja Jézus, akivel várandós, ezért Nehézkes Máriának is nevezik, bolygója a Hold) és Olvasós Boldogasszonyt (olvasói litániával, imamalommal a testi lét felé – Isten tenyerére – kerülés, szeretet, szerelem – legteljesebb odaadás, bolygója a Vénusz).

Mint fentebb említettük, a népi emlékezet azonban még számon tart más, kevésbé jelentős boldogasszonyokat is (pl. Skapuláris/Vállkendős Boldogasszony, Havi/Havas Boldogasszony, Hétfájdalmú Boldogasszony, Fogolykiváltó Boldogasszony stb.).

Isten harmadik fő aspektusa a magyarság számára a Szentlélek Isten. E nehezen elképzelhető isteni megnyilvánulást őseinknek a Turul szimbolizálta. E mitikus, tulajdonképpen sosem látott madárról (aminek „világi” aspektusa a kerecsensólyom) fontos megjegyezni, hogy nem totemállat, hanem a hatalom, az isteni küldetés jelképe már az ókori kultúrákban. A kereszténység terjedésével az isteni akarat, a Szentlélek jelölője is, ami egyszerre biztosít szellemi és anyagi megtermékenyülést.

A teológia feladata Isten, illetve isten számtalan aspektusának és megnyilvánulási formájának tanulmányozása, megismerése. Ehhez a legfőbb segítséget a vallás szellemi folyamata adja. A vallással kapcsolatban gyakran szokták mondani, hogy számtalan (vallási) út van, de előbb-utóbb mindegyik Istenhez vezet. A vallási folyamatok nagy számának egyszerűen az az oka, hogy az isteni tanítás mindig az időt, a helyet és a körülményeket figyelembe véve nyilvánul meg szóban (szent emberek, tanítómesterek, próféták stb.), avagy írásban (szent iratok, könyvek, himnuszok stb.).

A nyugati vagy latin kereszténység felvétele előtti magyarság szakrális életében egyszerre több vallási folyamat is jelen volt. Ez a legtöbb ókori, köztük a sztyeppei civilizációban – a szkíták közmondásos bölcsességével együtt – megszokott dolognak számított, mivel az imént felvázolt alapigazságot (miszerint a cél egy, csak az odavezető útból van sok) mindenki ismerte, így az amúgy erőszakra hajlamos népek is vallásilag toleránsak voltak.

A korabeli írott források alapján, a régészek által feltárt leletanyagból és a szóbeli népi tradícióból azt a következtetést lehet levonni, hogy őseink vallási életét alapvetően az ún. szkíta-kereszténység határozta meg, de jelen volt annak egy mellékága, a manicheizmus is (Mani tudását Buddasz/Budasz/Budész könyvtárán – tanításán – keresztül Szkítianosz műveiből szedte). Megemlítendő, hogy Phótiosz bizánci pátriárka a manicheus eretnekséggel foglalkozó iratában (Kata Manicheon) 895-ben azt írja, hogy a kijevi türkök (azaz Álmos népe) a manicheista eretnekség hívei. És arra is vannak jelek, hogy bizonyos mértékben a perzsa zoroasztrizmusnak is voltak híveik a magyarságot alkotó törzsek körében (Ibn Dasta 913 előtt: „A magyarok tűzimádók.”).

Nyilván többen felkapják a fejüket, s reflexszerűen felteszik a jogosnak tűnő kérdést: és a samanizmus, vagy a táltos-hit?

Ezen a ponton elérkeztünk oda, hogy néhány tévesen rögzült ismeretet rálapátoljunk a történelem és a vallástudomány egyre nagyobb szemétdombjára.

Először: a samanizmus szigorú értelemben véve nem tekinthető vallásnak, mert nincs Isten-képe, egységes ideológiája, mitológiája, dogmatikája és teológiája. Maga a sámán nem egyenlő a táltossal, illetve a táltos nem egyenlő a mágussal (ez utóbbi félreértés fő oka az, hogy az ún. táltos-perek jegyzőkönyvében magister magorum szerepel, de a mágus jelentése ekkor egyszerűen pogány pap, vagy varázsló). A sámán és a táltos a mágussal kiegészülve az ősi szakrális tudásbeli hierarchia három (fizikai, lelki, szellemi) minőségét testesíti meg.

Másodszor: László Gyula nagyon találóan jegyezte meg, hogy a sámán-hit, illetve a táltos-hit olyan, mintha a kereszténységre azt mondanánk, hogy káplán-hit, illetőleg püspök-hit. Nyilván nem erről van szó, ráadásul a magyarságnak csak a zavaros finnugor-elmélet térhódítása óta

van igazi mély „kapcsolata” a samanizmussal (a medve-kultuszról vagy a Világfelügyelőről, illetve számos más finnugor vallási elemről persze nincs szó...). Persze ez nem azt jelenti, hogy a régi magyarok papjai közül ismeretlen lett volna a samanisztikus technikák némelyike (pl. a révülésbe esés módjai), ám az átvétel iránya nem biztos, hogy a jelenleg elfogadottak szerint történt. Elég csak azt megemlíteni, hogy maga a 'sámán' szó egyesek szerint a tunguz 'tudni' jelentésű igei származéka, míg mások szerint ismeretlen eredetű (nem elképzelhetetlen, hogy a 'száman' – megnyugtató, enyhítő, lecsillapító, békéltető, tárgyaló, összeegyeztető, metrikus himnusz, dicsőítő ének, engesztelő eszközökkel teremtett stb. – szanszkrit szóból származik.)

A régi magyarság által folytatott legjellemzőbb vallási folyamat tehát a szkíta-kereszténység volt, amire – pontosabban a szkíta népi-nemzeti szertartásrend tiltásáról – még I. András törvénykönyve is hivatkozott. Nem meglepő, ha a vallás témaköréhez tartozó szavaink túlnyomó többsége (pl. Isten, lélek, imád, menny, megszentel, boldog, böjt, vétek, bűn, bocsájt, a búcsú, hisz, hit, terem, örök stb.) már 895 előtt is létezett.

Többen megkérdőjelezhetik, hogy miként beszélhetünk szkíta-kereszténységről, mikor a szkíták világtörténelmi szerepe már a Kr. e. 2. évszázadban véget ért? Nos, a válasz egyszerű. Egyrészt maga a kereszténység is számos régebbi vallási folyamatból táplálkozott, másrészt a szkíták nem tűntek el, hanem utódnépei – köztük mi, magyarok – máig jelen vannak az élet színpadán, így az ősi sztyeppei népek szakrális világlátása és szellemi értékei is megőrződtek benne. A szkíta-kereszténység legalább 3 ezer éves múltra tekinthet vissza, de azt is meg kell említeni, hogy Árpád népén kívül hun és avar elődeink is jól ismerték – és részben gyakorolták is – a saját vallásuk mellett a páli kereszténységet is, mint arról a források (pl. Szent Jeromos, Theophüktosz Szimokattész) beszámoltak. Több kutató szerint őseink körében a nesztorianus kereszténység is jelentős volt. E véleménnyel nem értünk egyet, mivel az Isten női aspektusát (a Boldogasszonyt) rendkívül tisztelő magyarság szerintünk nem rokonszenvezhetett a Mária Istenanyaságát tagadó nesztorianizmussal.

A szkíta-kereszténységet csak mozaikdarabkákból lehet összerakni, melynek összetevői a korabeli szűkös forrásadatok mellett elsősorban a manicheizmus, az ősi magyar mondavilág, a népmesék és népszokások.

A manicheizmust (tulajdonképpen fényvallást) tévesen klasszikus dualista világképű vallásnak festik le, holott az egység utáni felbomlás rendszeréről van benne szó, ahol a lélek megtisztult fényként éri el szeretett Istenét.

A régi írott források és a magyar szóbeli hagyomány (mondák, népmesék stb.) révén általában hét papi rendet és még öt világi tisztséggel felruházott, de papi funkciót is ellátó tisztséget különböztetünk meg, s ezek tevékenységi köre szintén fontos mozaikdarabkákat jelentenek a szkíta-kereszténység kirakótábláján.

A magyarság vallási életének legfontosabb szereplője a táltos volt. E szakrális hivatal gyakorlatilag megegyezett az indiai bráhmanával és a kelta druidával (egyesek szerint a mágusokkal), azaz nem csak „egyszerű” pap, hanem egy személyben tudós, gyógyító, nemzetnevelő, államirányító tanácsadója stb. is volt. A sámánnal ellentétben – aki csak egy kis közösség érdekében igyekezett a különféle szellemi lények jóindulatát megnyerni – közvetlen kapcsolatba tudott kerülni Istennel (a szarvasagancs-ábrázolás ezt szimbolizálja).

A többi hat papnak tekinthető rend a következő volt: arvis (javas, gyógyítás, jóslás), garabonc (vándortanító, gyógyító), bő/harsány (előénekes, zenész, szertartásokban segédkező pap), bács (regős, éneklő pap), boksa (vallási tantételek magyarázója), barus (jós).

A szóbeli hagyomány még ún. előjáró papi tisztségekről is tud, akik egyben világi feladatok is

elláttak. Ilyen volt a gyula (települések tűzpapja, szertartások lebonyolítása), a karcsan (szertartáspap, de mind a négy elem), a kádár(papbíró), a rabonbán (településvezető világi pap – az ispánság kialakulásáig működött), szécs/aranyasszony-pap, tisztaság, élelmezés, munkaszervezés, élelemelosztás, betegápolás).

Őseinknek metafizikai világképe volt, azaz abban éltek. A vallási élet minden színtere gyakorlatilag magán viselte a szentséget, de – mint azt Szent László törvénykönyvéből tudjuk – külön jelentőséggel bírtak a kutak, fák, források és kövek. Az élő őskultusz miatt természetesen a temetők is szent helyeknek számítottak, mint arról (a szkítákkal kapcsolatban) már Hérodotosz is megemlékezett.

A magyarság vallásos világképe harmonikusan összeillett a földi világrenddel, s az egészséges hierarchiával mintegy leképezte annak világos rendjét. Isten földi képmása a szakrális fejedelem volt. Égi mintára benne testesült meg a család, a nemzetség, a törzs és az egész nép termékenységé, azaz ő volt a felelős népe jólétéért.

A mindennapi szakralitás tetten érhető őseink lakhelyén (jurta), a hadászathoz is kapcsolódó meditációs technikában (a nyíl útja), a főzés művészetében, az értékátadásban kiemelkedő szerepet játszó magyar mese- és mondavilágban (égigérő/élet/világ fa, föld alatti világ, tündérek, mitikus jó, semleges és rossz lények, elemek, égitestek – főleg a Nap és a Hold), a művészetükben (vallási jelenetek ábrázolása) stb.

A régi magyarok vallási élete a következő színtereken élt és él tovább: a népi kultúra, azaz néphit, népmese, népszokások (pl. regölés, hejgetés, kántálás, zöldágjárás, komálás, vesszőzés, alakoskodás, határkerülés és egyéb évkörhöz kötődő szokások), Boldogasszony és Szűz Mária azonosítása (Szent István), a Szent László-kultusz/vallás, a „magyar keresztény” szertartások és egyházi énekek, a pálosok tanításai és a festett kazettás mennyezetek ábrázolásai.

Vitéz András rozsnyói kanonok, Gömör és Kishont vármegyék táblabírája, 1816-ban a Szilasy család levéltárában őrzött érdekes oklevelet fordított le. Jelzete: Vatican 1000-ben „IX. Cal. oct. Die festo Jac. Ap.”

„I. István király titkos tanácsbeliei(vel) aláírott s törvénnyé lett rendelet, amely értelmé szerint: Domonkos esztergomi érseknek a magyar keresztény egyháznál leendő keresztülvitel, és egyúttal általa Sylvester pápával leendő közlésül és kiadatott: Mely szerint Sylvester pápa tanácsolása folytán határozottatott, hogy a magyarok, székelyek, kunok, valamint az egyházi magyar keresztény papság által is használt régi magyar betűk és vésetek, a jobbról balrai pogány írás megszüntetődjék és helyébe latin betűk használtassanak. Itt rendeltetik, hogy a papság azok használatára jutalmazás mellett betanítattassék és a pogány írástól valamint tanításától papi állásának vesztese és 20 arany pensasnak büntetés fizetése mellett eltiltassék. Továbbá, hogy az egyházakban található pogány betűkvel felírások és imakönyvek megsemmisítenek és latinval felcseréltesse, valamint pedig azok, kik régi pogány iratokat, vagy véseteket beadnak, 1-től 10 denárig kapjanak jutalmat. A beadott iratok és vésetek pedig tűz és vassal pusztitassanak el, hogy ezek kiirtásával a pogány vallásrai emlékezés, visszavágyódás megszüntetődjék.” (lábjegyzet szövege: Forrai Sándor, Budapest, írásos másolata (1969), amelyért köszönetet mondok. Csallány Dezső, 135.)

CSALLÁNY Dezső: Rovásírási emlékek a Kárpát-medencében. In: A Nyíregyházi Jós András Múzeum Évkönyve XII–XIV. (1969–1971) Szerk.: Uő. Budapest, 1972. 135–160. 54/2010.

Szendrei László